

Gy. Turoczki Emese¹

Románok és magyarok – ezeréves viszonyok két nemzet tükrében Sorin Mitu: *Románok és magyarok – Egy ezeréves imagológiai háború*² című kötetéről

A románok és magyarok közötti ezeréves imagológiai háborúról szóló könyvét Sorin Mitu történészprofesszor, aki már többször írt rendkívüli érzékenységgel a két nemzet közötti összekapcsolódásról, mindazoknak a szerinte elsöprő többségben lévő románoknak és magyaroknak ajánlja, akik közel ezer éven keresztül nem az ellenség kaszájától múltak ki, hanem tudtak egymásnak kezet nyújtani.

Nem kevesebbet vállal, mint bemutatni, hogyan látták/látják a románok a magyarokat és hogyan látták/látják a magyarok a románokat az elmúlt évezredben, sajátos román–magyar konnektivista történelemírás (*histoire croisée / entangled history*) és történeti imagológia ez, amelynek dinamikáját az együttélés és rivalizálás, különbözés és együttérzés, humor és folklór összekapcsolódása adja. Mindehhez nemcsak a hivatalos, történelemírásban használt forrásokkal operál, hanem népköltészeti és irodalmi alkotások, viccek, filmek elemzésével, szociológiai felmérések bemutatásával gazdagítja a képet. Nem az a kérdés foglalkoztatja, hogy mit tettek a románok és magyarok egymással, hanem hogy mit gondoltak évszázadokon át egymásról, amelynek vagy volt valóságalapja, vagy nem. Ráadásul nemcsak párhuzamba akarja állítani a két nemzetiséget, hanem vizsgálata tárgyává teszi, hogyan hatottak egymásra, merthogy szerinte ez csakis tandemben értelmezhető. Ugyanakkor arra is rámutat, hogy míg a románoknak a magyarok az első számú riválisok, fordítva nem annyira igaz, különösen magyarországi viszonylatban.

Az öt részre osztott, vaskos kötet bevezetőjében személyes érintettségéről is ír. Aradon nőtt fel, és egy olyan gyermekkori történetet mesél el, amelynek alapvetése tulajdonképpen ismerős a legtöbb erdélyi családban: húsvétkor a szomszéd kisfiú, aki magyar, miután megkínálják, az egész kosár csokitóját elveszi és hazaviszi – később mindig, amikor előkerül a történet, kiegészítődik, hogy *ezek* (ebben az esetben a magyarok) szemtelenek, mindig elővigyázatosnak kell lenni velük. Mindezt úgy, hogy nem feltétlenül sovén érzelmű családból származik – bár a nagypapa legionárius múlttal rendelkezik, de gyerekként magyar barátai is voltak, szögezi le a szerző, rámutatva saját élettörténetén keresztül is, hogy ezek a viszonyok annál bonyolultabbak és árnyaltabbak, minthogy egy klasszikus barát–ellenség dichotómiát alkossanak.

A bevezetőben arról is beszél, hogy ha nemzetközi kitekintésben vizsgáljuk, látható, hogy a román–magyar viszonyban messze nem voltak olyan súlyos atrocitások, mint amilyen erőteljes az ezzel kapcsolatos percepció. A szerző szerint már csak ezért is nagyon fontos lenne, ha a ro-

1 Doktorandusz, Szociológia Doktori Iskola, Babeş–Bolyai Tudományegyetem; sajtótanácsos, Kovászna Megye Tanácsa.

2 A mű eredeti címe: *Românii și ungurii. Un război imagologic de o mie de ani*.

mán–magyar konfliktusokat súlyosságuk és kiterjedtségük szempontjából helyesen helyeznénk el az európai vagy világtörténelmi konfliktusok térképén. Mitu úgy fogalmaz: ezeréves távlatban inkább elfogadható együttélésről beszélhetünk, mint elsimíthatatlan ellentétről.

Az első fejezetben a középkor és kora újkor időszakát (869–1699) vizsgálja. A szerző kifejti, hogy nyilván hiányosak az írott források, ami a korszak sajátossága, ugyanakkor a mai értelmezésben használt nemzetiségi identitás nem is létezett. Az biztos, hogy a két nép Erdélyben találkozott, de nem véletlenül inspirált számos anekdotát az a kérdés, hogy ki volt itt előbb. A legitimitást a régiség biztosította, ezért volt fontos szempont mindkét félnek, hogy a rómaiaktól származtassák magukat (románok), illetve a rómaiakkal interakcionáljanak (magyarok, azaz a hunok). A románok, akkor még vlachok a rómaiak pásztoraiként határozták meg magukat, ami jól illeszkedett a mítoszteremtésbe, a román történelemírás később ezt a kontinuitást hangsúlyozza. Mindez a népi kultúrában nem igazán érhető tetten, a szerző szerint annál inkább jelen van az együttélés nyoma a nyelvben, a gasztronómiában, a névhasználatban. A pásztorkodás mint a vlachok jellemzője, megalapozza a későbbi, románokkal kapcsolatos sztereotípiákat, a pásztorokból később román parasztság lesz, ennek ellenére a magyar köztudatban sokáig fennmaradnak ezek a sztereotípiák, sőt, ők maguk is használni kezdik. Érdekes adalék, hogyan tekintenek magukra a románok is: 1919-ben a Budapestre bevonuló román hadsereg bocskort tűz ki az országházra. Ugyanakkor, és erre a gondolatra a szerző többször is visszatér, imagológiai szempontból elsőként a magyarok beszéltek a „Másikról”.

A középkorban fennálló státusbeli különbség évszázadokon át erősítette a románságra vonatkozó pejoratív címke kialakulását, fenntartását, és hosszú távon a románok kisebbségi érzésének kialakulását és erősödését táplálta. A középkor jellemzője az is, hogy a román származású nemesi családok is betagozódtak a natio hungaricába, ezért a román történelemírás elhanyagolta őket. Mitu szerint a román történelemírás általában is elhanyagolja a magyar hatást, befolyást, mert sérti a nemzeti önérzetet. A parasztság és a nemesség közötti társadalmi konfliktus később részben etnikai színezetet is kapott, így alakultak ki a románok és a magyarok közötti történelmi rivalizálások. A XVI. századra az etnicitásnak nagyobb lesz ugyan a szerepe, és hasznos, szimbolikus erőforrássá válik, de általában önmagában még mindig nem adott konfliktusra okot, továbbra is a nemesek-jobbágyok felosztásban szerveződnek a hatalmi helyzetek. „Csak a modern nacionalizmus teremti meg azt a hitrendszert, amely képes az etnikai előítéletet valóban általános méretekre kiterjeszteni. A modern korban a magyarokat vagy a románokat már nem azért tekintették »rossznak«, mert valamely körülmény között riválisként viselkedtek, hanem azért, mert ez az ellentét »történelmi«, »évezredes« vagy »nemzeti« ellenségeskedéssé alakult, amely e közösségek sajátos »genetikai kódjába«, mintegy a nemzet kollektív sorsába ivódott bele.” (Mitu, 2024: 100)³ Ennek szellemében mondja a szerző, hogy minden történelmi csapás, amely Magyarországot érte, kicsit helyre billentette a román önérzetet.

A második fejezetben a modern korral (1700–1918) foglalkozik, teret szentel a folklórban megjelenő képeknek is. Felhívja a figyelmet, hogy a népköltészeti anyagokat csak a XIX. században kezdik gyűjteni, viszont azok mint imagológiai csomagok a középkorból származtathatóak. Ez is lehet az oka, hogy a percepciónkban élő nagy történelmi ellentét nem olyan mér-

3 A könyvből származó idézeteket a szerző fordításában közöljük.

téekben szerepel a folklórban, mint ahogy azt elvárnánk. Persze vannak ugrató, csúfolódó, a másik nemzetre nem túl hízelgő megfogalmazású szólásmondások mindkét oldalon, de jóval több például a magyaroknál a cigányokra, németekre, zsidókra, szlovákokra és törökökre vonatkozó mondás, míg a románoknál ugyancsak a cigányok, törökök, németek, zsidók a célnemzet ilyen értelemben, és még szerepelnek a görögök, oroszok, tatárok is. „A szomszédos közösségek kollektív kifigurázása olyan módszer volt, amellyel kiemelhették és fenntarthatták saját kulturális jegyeiket, miközben kényelmesen érezték magukat saját szimbolikus területük határain belül.” (Mitu, 2024: 143) Viszont az is igaz, hogy mindkét fél úgy érkezik meg a modern korba, hogy a másikat vadnak, elmaradottnak, civilizálatlannak tartja. Ezek a régi, egymásról kialakított képek – klisék és sztereotípiák – csak a modern nemzet kialakulási folyamatában kapnak erőre és telnek meg újkori jelentéssel, a politikai és ideológiai szándékoknak megfelelően legitímálva. Persze a reformkorban, az írók, utazók – különösen Jókai Mór – romantikus szemlélete miatt a magyar köztudatban a románokról kialakított kép árnyaltabbá válik.

Mitu azon az állásponton van, hogy az igazi nagy román–magyar szembenállást az 1848–49-es magyar szabadságharc és forradalom idejétől lehet eredeztetni, és ez elsősorban a román szempontból értelmezhető, hiszen magyar szemmel nézve a szabadságharc Erdélyben elsősorban a magyar nemzet törekvéseire fókuszált.

Román szempontból, mutat rá Mitu, az 1848 és az első világháború közötti időszak a román–magyar konfrontáció csúcspontjaként tekinthető. Ezt a szemléletet elsősorban román részről a művelt elit szorgalmazta, de gyorsan elterjedt a parasztság soraiban is, ennek tudható be, hogy Erdélyben a román parasztok körében voltak olyanok, akik etnikai konfliktusként értelmezték a magyar szabadságharcot. Szerinte a két nemzet közötti kapcsolat alakulásában 1848 talán még fontosabb is, hiszen a román történetírás narratívája szerint az 1918-as román egyesülés már „a 70 évvel korábbi törés természetes következménye” (Mitu, 2024: 175). Rámutat: a történelemben ez volt az első alkalom, amikor Erdélyben a magyarok és a románok azért ölték egymást, mert magyarok és románok voltak. Mitu 1848-at a román–magyar kapcsolatok történetében bekövetkező drámai fordulópontnak tartja, amely egy konfliktusos, harcias viszony képzetének kialakulásához vezetett, és ez később igencsak népszerűnek bizonyult mindkét oldalról. „A történelmi ellenfél, az évszázados ellenség képe elsőrendű elemévé válik a nemzeti identitásnak – mind a románok, mind a magyarok számára.” (Mitu, 2024: 193) Azóta – írja Mitu – a két nemzeti konstrukció szorosan összekapcsolódik, akárcsak egy családban az egymással rivalizáló mostohatestvérek. Ugyanakkor ez a rivalizáció nemcsak ellenségességet hozott, hanem egyfajta sportszerű megértését is annak, hogy a románok és a magyarok egy terepen játszanak.

A harmadik nagy fejezetben a világháborúk közti éveket (1919–1944) vizsgálja, a negyedikben a kommunizmust, mindkettő a szélsőségek századában történik. A két világháború között, alig több mint két évtized alatt hihetetlenül sok változáson ment át Erdély, és ebben az időszakban román–magyar viszonylatban – imagológiai szempontból – már két független, szuverén, modern állam néz szembe egymással, és Mitu szerint ez a legagresszívebb és legcsúnyább időszaka a két nemzet közös történetének, egyfajta hidegháborús helyzet állt fenn Románia és Magyarország között, jelentős propagandaháttérrel, amely végül nem katonai konfliktushoz vezetett, hanem információs és imázsháborúhoz. Impériumváltás az időszak szakterminusa: birodalom, impérium legyen, ezt akarták mind a románok, mind a magyarok. És persze ez az

időszak is érzelmektől túlfűtött volt, Mitu ki is mondja, hogy nehéz írni arról, mit élhettek át a magyarok, amikor Romániához csatolták Erdélyt. Fontosnak tartja, hogy a román közbeszédbe kerüljenek be olyan történetek, amelyek rávilágítanak, mennyire tragikus Trianon a magyar részen, mert ez sosem szempont, miközben magyar részről a trianoni veszteséget túlzottan is tematizálják. Mitu szerint Trianon után Magyarország revizionista szemlélete meghatározza az erdélyi magyarok megítélését román részről. Míg Trianon előtt a románok a magyarokat az elnyomókkal azonosították, utána már irredentáknak tartották, és ez a szemlélet 1989 után, úgymond felmelegítve továbbra is jelen van. Problémaként fogalmazódott meg, hogy Nagy-Románia megvalósítása után mi is legyen a magyarokkal. Mindent összevetve, ekkortól beszélhetünk megkérdőjelezhetetlen tételként arról, hogy a magyarok veszélyt jelentenek Romániára nézve, és el akarják lopni a románoktól Erdélyt. Ebben az időszakban új források jelentek meg: a rendőrségi és titkosszolgálati akták sok információt szolgáltatnak arról, hogy milyenek voltak az irredenta magyarok. Mitu arra is rámutatott, hogy Trianon után az erdélyi magyarok továbbra is önálló csoportként határozzák meg magukat, olyan közösségként, amely a románok mellett él, de nem integrálódik. És ez az attitűd az egész elkövetkező évszázadban kitart.

Ugyancsak a szélsőségek századában zajlik a kommunizmus, a negyedik nagy fejezetet felölelő időszak (1945–1989), amely idején mintha a magyar–román konfliktust felszámolta volna a szocializmus beköszönte. Persze a valóságban nem így történt, ez csak a szlogenek szintjén létezett, nagy hazugság volt, ahogy az egész kommunizmus, figyelmeztetett a történész. Mitu ugyanakkor azt is leszögezi, hogy szerinte a román kommunizmusnak ellentmondásos és bonyolult volt a viszonya a magyarokkal és a tradicionális magyarellenességgel: egyrészt árnyalta és finomította a Magyarországról megfogalmazott képet, mely mint a testvéri ország jelenik meg a hivatalos diskurzusban, másrészt erőteljesen jelen volt továbbra is az a szemlélet, hogy Erdély csak a románoké, és ez a nacionalista kommunizmus a Ceaușescu-rezsim vége felé egyre nagyobb teret kapott. Ugyanezt a dogmát képviseli az Adrian Păunescu neve által fémjelzett Flacăra (Szikra) kör is, és a román filmipar is kiszolgálta ezt az elképzelést. Azok a filmek, amelyekben magyarok is szerepelnek, sosem a jelenben zajlanak, mindig valami történelmi időszakot jelenítenek meg, és nyilván erősítették az abból a korból származó sztereotípiákat, a jó magyar, rossz magyar kétpólusúra egyszerűsített narratívát mutatva be. A szerző kitér arra is, hogy a román történészek – háttérben a Szekuritátéval – az *Erdély története három kötetben* című munkát milyen ellenségesen fogadták és irtották, ahol csak lehetett, annak ellenére, hogy szemléletében a könyv teljesen elfordul attól az elvtől, hogy Erdély Magyarországé vagy Romániáé, olyan önálló régióként mutatták be, amelynek identitását jelentősen meghatározza, hogy több nép által lakott. Mindebből a román történészek annyit szűrtek le, hogy elvitatják a románok jogát Erdélyhez, és természetesen ebből egy imázsháború is kerekedett, a román hatalom pedig az értelmiséget nyerte meg magának a magyar veszélytől való félelmet kihasználva. „Etnikai szitkozódások, revizionizmus, legionarizmus, a dák farkas és tör, drága Erdélyünk, Avram Iancu, a magyar anyák korcs gyerekei, árulás – ez volt a románok magyarokra vonatkozó képnek tökéletes koktélya, s egyben a román történetírás egyik lényeges összetevője. Egy mérgezett főzet, amelyet a Szekuritáté és a Ceaușescu rezsimjét kiszolgáló történetírás szoros együttműködésben kotyvasztott, felhasználva a román nacionalizmus sötét bugyraiból összegyűjtött kulturális forrásokat és történelmi szorongásokat.” (Mitu, 2024: 383)

A kötet ötödik nagy fejezetében Mitu a közelmúltra (1990–2024) fókuszál, többek között arra is, ahogy a rendszerváltás utáni időszakban hogyan válnak relatívvá olyan alapértékek, mint hogy mi a jó, mi a rossz. Ugyanakkor behozza a román–magyar viccek világát, amelyek természetesen tovább szilárdítják a kliséket, sztereotípiákat: Minek köszönhető, hogy a puliszka mégiscsak robbant 1989 decemberében? Hát mert a magyarok keverték! És Mitu erre még ráérősít, ugyanis szerinte a Ceaușescu-korszak végét uraló éhezés, hideg és a szabadság minden szintű visszaszorítása mellett a rendszerváltás megtörténéséhez a rezsim magyarellenessége is hozzájárult, nem véletlen, hogy a forradalom Temesváron kezdődött el. 1989 az új lehetőségek ígérését hozta el, és ez a bizodalom a román–magyar viszonyra is érvényes volt. Mitu szerint azonban mindig is csak egyéni jogok biztosítására volt hajlandó a román állam, az autonómiához lehetőséget adó kollektív jogok olyan határt jelentenek, amelyet azóta se hajlandóak a románok meglépni – ugyanakkor a magyar veszély a radikális politikai pártok létjogosultságát és a titkoszolgálatok újralakulásának lehetőségét biztosította, a kevésbé szélsőséges politikai formációk közbeszédbe „dobása” pedig nehéz helyzetekben elővehető eszközt jelentett és jelent ma is. A küzdelmet tovább kell vinni – ez egyszerre üzenet a románoknak és a magyaroknak, és amilyen makacsul ragaszkodnak a románok, hogy nem adják meg a kollektív jogokat, olyan makacssággal kérik azokat a magyarok. Szimbolikus értelemben az autonómia elutasítása Mitu szerint visszanyúlik ahhoz a képzethez, hogy Erdély csak a románoké, nem osztoznak rajta senkivel. Imagológiai szempontból ez az ellentét hozzájárul az örökké elégedetlen magyarok képeinek kialakulásához, míg a magyarok továbbviszik a román elnyomó hatalom áldozatainak szerepét. Arra is rávilágít, ha Ion Iliescu és köre nem ragaszkodott volna olyan hosszú ideig a nacionalista kommunista örökséghez, talán a társadalmi átalakulás is zökkenőmentesebb lett volna, nyilván az uniós csatlakozás és a gazdasági fejlődés sok mindent átalakított a 35 év alatt.

Visszatérve a román–magyar viccekhez, a szerző egész fejezetet szentel a témának: míg a románok viccei a magyarokról a legnyíltabb módon fejezi ki a románoknak a magyarok fölötti diadalát, addig a magyar viccek visszafogottabbak, mérsékeltébbek. „A magyar történelmi mítoszokat a románok történelmi mítoszai is kondicionálják, és fordítva; fennmaradásukat nemcsak belső okok határozzák meg, hanem az egymással való versengés is.” (Mitu, 2024: 513) Hogy mikor szoknak le a magyarok a trianonozásról? Amikor a románok is túlteszik magukat Gyulafehérváron – kérdezi és válaszol is a történész, rámutatva, hogy nem tudja, valaha megtörténik-e, és egyáltalán jó lenne-e, ha megtörténne.

Az utolsó alfejezetekben a magyar és román értelmiség kortárs képviselőit veszi számba, megvizsgálva, hogyan alakították vagy hogyan látják a román–magyar viszonyt, majd összegzés helyett játékra hívja az olvasót, hogy milyen lehet/lesz a következő évszázad: például Orbán Viktor kényelmes többséget szerez a 2026-os választásokon, Románia 2040-re fizetéseképtelenné válik, a század közepén pedig Putyin halálát követően Moldova Köztársaság csatlakozik Oroszországhoz, 2099-ben kimondják a román–magyar föderációt, és a Magyar–Román Tudományegyetemen leleplezik Sorin Mitu történész szobrát. Természetesen ennél sokkal több minden történik a képzelt évszázadokban, érdemes belemenni a játékba, és elolvasni, hiszen három izgalmas forgatókönyvet is kitalált a szerző.

Ez a kötet az összetettség mellett attól is izgalmas, hogy román és magyar szempontot érvényesítve dolgozza fel a témát, rengeteg forrást használ, de nemcsak felsorakoztatja azokat, értelmezi, kérdéseket tesz fel, és emlékeztet a hiányosságokra, félrecsúszásokra, nagy empátiá-

val, megértéssel közelít mindkét nemzeti történetíráshoz. Sorin Mitu azok közé az 1989 után formálódó román történészek közé tartozik, aki már nem nemzetpolitikai szempontok szerint olvassa és értelmezi a történelmi forrásokat, hanem mind módszertanában, mind értelmezésben új szempontból közelíti meg a témákat, köztük az általa sokat vizsgált román–magyar viszonyrendszert is.

A vaskos kötet egy UEFISCDI⁴ kutatási projekt részeként született, és helyet kaptak benne korábban, más kiadványokban publikált szövegek is. A könyvnek készül a magyar fordítása is Rostás Péter István tollából, a Nemzeti Kisebbségkutató Intézet gondozásában fog megjelenni várhatóan 2026-ban.

⁴ A Felsőoktatási, Kutatási, Fejlesztési és Innovációs Finanszírozási Főigazgatóság, amely a román Oktatási Minisztérium alárendeltségébe tartozik.